

## ZVUČNE FIGURE U ANTOLOGIJSKIM PESMAMA DUŠANA RADOVIĆA

**SAŽETAK:** Dušan Radović se u svom prepoznatljivom stvaralačkom zanosu, jedino i uvek, pridržavao partnerskog odnosa sa svojom čitalačkom publikom – decu. Od najranijeg detinjstva on uvodi decu u svet igre i mašte, samo na njemu znan, inovativan i interaktivan način, čineći sve da im približi lepu umetnost i učini je njihovom. Radović uvodi najmlađe u svet blizak njihovom poimanju stvarnosti koristeći, pored nonsensa, igre i zvučne efekte.

**KLJUČNE REČI:** igra, zvučni efekti, figure dikcije, pesma.

„Govor lirskog dela u poeziji, a posebno onoj za decu ostvaruje se naročitim jezičkim oblikovanjem. Jezik lirске pesme zasniva se na originalnom izboru i rasporedu reči u organizaciji stiha, pesničke slike, strofe i čitave pesme.“ (Pavlović, 2006: 3).

Dušan Radović to postiže na deci najprihvatljiviji način, birajući i raspoređujući reči tako da ritmički i melodijski organizuje pesnički tekst. To postiže ponavljanjem reči, glasova, stihova i čitavih refrena, odnosno upotrebom stilskih izražajnih sredstava. Pesnik kaže da je „igra samo postupak, način da se savremenijim sredstvima dođe do neke slike ili mudrosti“ (Radović, 2004: 9).

Stilske figure predstavljaju utvrđeni način izražavanja koji karakteriše odstupanje od svakodnevnog načina govora. „Književne vrste, stilovi i načini kompozicije međusobno su se uslovljavali. Svakoj vrsti odgovarao je određen stil i određeni način komponovanja, a uz to i određene pesničke figure“ (Solar, 1981: 59). Potpuni efekat postiže se upotrebom stilskih izražajnih sredstava, naročito upotrebom zvučnih figura. Figure dikcije predstavljaju zvučne figure čije se delovanje zasniva na samom učinku određenih glasova u govoru. Nastale su prema latinskom *dictio*, što znači govor, izraz“ (Velek i Voren, 2004: 78).

Zvučne figure podrazumevaju ponavljanje pojedinih glasova ili grupe glasova, ponavljanje celih reči na početku i kraju stihova, kao i oponašanje zvukova iz prirode. Glavna karakteristika ovih stilskih sredstava je ponavljanje koje je u svrsi pojačavanja ili umanjivanja osnovnog značenja reči. Stvaralac upotrebom figura dikcije postojećim rečima daje novu dimenziju, a samim tim i pesmi novo značenje. U figure dikcije spadaju: asonanca, aliteracija, onomatopeja.

Pored ovih figura u ovu grupu se mogu ubrojiti i figure ponavljanja reči u stihovima. Zbog učestale upotrebe u lirici zovu se i „lirski paralelizmi“. Ta ponavljanja su česta (Solar, 1981: 112): na početku stihova (anafora), na kraju stihova (epifora), na početku i na kraju stihova (simploha), na kraju jednog i na početku drugog stiha (anadiploza). Uloga ovih figura je isticanje pesnikovih osećanja, povezivanje motiva u celinu i emocionalnost pesme.

Dušan Radović ima najistaknutije mesto od svih umetničkih stvaralaca kada je u pitanju ponavljanje reči u poeziji i prozi. „U ovom istraživanju leksičkog fonda knjiga za decu, obavlje-

nom 1972. godine, Smiljka Vasić je utvrdila da je Dušan Radović pesnik koji, u odnosu na druge pesnike<sup>1</sup>, ima najveći indeks ponavljanja“ (Jovanović 2001: 240).

Radovićeve asocijacije, iz ciklusa *Vukova azbuka*, koje sprovodi kroz igru, pokazuju poseban kvalitet i značaj. „Ograničivši svoju igru strogo i bogato sprovedenom aliteracijom<sup>2</sup> Radović je sastavio mnoge logički besprekorne priče, pokazavši, tako, da u njegovom sistemu igranja nema mesta za improvizaciju“ (Radović, 1972: 19).

Pesnikova namera prilikom pisanja bilo je postići što zvučniji efekat. To je i postigao u pesmi o slovu S, pričajući o sosinim dogodovštinama sa satom (Radović, 2006: 74):

„S S  
SA SO  
SAT SOSA  
SOSA SA SATOM  
SAMO SOSA SA SATOM  
SOSINA SESTRA...“

I ovde pesnik ne uspeva da se odupre ironiji na sve poučne priče i pesme za najmlađe čitaoce. Priča je ispričana, poruka prenesena, efekat postignut, glas S dominantan i „sikće“ iz svake reči. Na isti način, upotrebom aliteracije ,postignut je efekatan rezultat i u pesmi o slovu M: „Mamuran/ miš/ u/ memli/ muzeja /merka/ mrtvog /mamuta: Majku/ mu./milenjumi/ minuše,/mraz/ među/ mamutima/ načini/ masakr i/ pomor.../Međutim /miš /još /mrda,/mišu/ su /malo/ i /mraz,/i/ mačka, /i mišomor“ (73)<sup>3</sup>

Pesnik je i ovde pokazao značaj igre u razvoju govora kod najmlađih čitalaca. Ova pesma predstavlja svojevrsnu asocijaciju na slovo M, jer su u istoimenoj pesmi skoro sve reči započete ovim slovom. Pesnik je upotrebio i manje poznate i korišćene reči, kao što su: mamuran, memla, merka, mamut, milenijumi, minuše, masakr, pomor, mišomor. Na taj način ova pesma predstavlja i izvor novih saznanja za mlade čitaoce, kao i način da se proširi njihov vokabular.

„U pesmi o slovu G ponavljanje glasova teče prirodno i neumitno, a u svakoj reči ovaj ćirilčni znak je magijski prisutan, sadržajno bitan, likovno utkan“ (Radović, 1972: 28): „Kao pregača,/ kao grana ili greda,/ G se podiglo gore,/ naglo se pod uglom i gleda“ (Isto, 1972: 222).

Pesnikova namera se i ovde manifestuje bezazleno, deci zanimljivo i ponovo asocijativno: G podseća svojim oblikom na gredu, na granu koja se, personifikovana, nagla i gleda. Detaljnom analizom uočićemo da se glas G ponavlja čak devet puta u strofi.

Aliteracija je prisutna u velikom broju Radovićevih antologijskih pesama, naročito u ciklusu *Na slovo, na slovo*.

Dečja sklonost ka zvukovnoj impresiji je neosporna. Da bi zadovoljio njihovu potrebu i znatiželju pesnik im pruža mogućnost igre rečima, stvaranja novih reči, upoznavajući ih sa još

<sup>1</sup> Proučavana je još poezija Desanke Maksimović, Aleksandra Vuča, Dragana Lukića.

<sup>2</sup> Aliteracija – stilski postupak i u pojedinim jezicima, uglavnom u starijim epohama, faktor ritmičke organizacije stiha, ponekad i proze, u vidu ponavljanja istih suglasnika ili suglasničkih grupa u nizu reči, naročito u inicijalnom položaju. Ispoljava se više u stihu, u poslovicama i izrekama, nego u pripovedačkoj prozi. Aliteracija se uključuje šire u stilske figure (figure dikcije), a uže u eufoniju („zvučna ponavljanja“, „fonika“, sa sininimima „orkestracija“, „instrumentacija“), (Živković, 1992: 15).

<sup>3</sup> Broj u zagradi, kao i inače u tekstu rada gde nije to drukčije naznačeno, označava broj stranica Radovićevih sabranih spisa (Radović, 2006).

jednom zvučnom figurom. Koristeći asonancu<sup>4</sup> Radović nam predočava da sve ima svoje ime: „Sve ima svoje ime/ Žica, ptica i lisica/ Baba, žaba i taraba/ Šanac, lanac i katanac/ Žito, sito i korito“...

Pesnik je znao da će ponavljanjem vokala u rečima pojačati zvučnost pesme, kao i ekspresivnost pesničkog jezika, ali i približiti je dečjoj populaciji zbog pevljivosti stiha.

Radović asonancu upotrebljava i u svom „Strašnom lavu“ (25) koristeći ponavljanja samoglasnika kao važnu ulogu u glasovnoj strukturi stiha, „kojim se emotivna tenzija u sadržaju dopunjuje estetskom informacijom“ (Jovanović, 2001: 249): „Kakav lav?/ Strašan lav,/ Narogušen i ljut sav!...Išao je na tri noge.../...Taj je jeo šta je hteo“...

U ciklusu pesama *Vukova azbuka* pesnik koristi ovo izražajno sredstvo u velikom broju stihova. U pesmi „O“ (74) početni stih je savetodavan: „Svako slovo po jedno novo oko“... U stihu je zastupljeno u svakoj reči slovo O, dok se u poslednje dve reči pojavljuje i po dva puta.

Radović ne odustaje od svog načela da se samo i jedino kroz igru može učiti i preneti znanje. Upoznavanjem svakog novog slova, reči, stiha, deca proširuju svoje vidike do beskonačnosti, za njih ne postoje granice i nepoznanice.

U pesmi „U“ (75) saznajemo da je sve „u nečemu“: ... „Uvuklo se u rupu,/ utonulo u dubinu,/ umuklo u užasu,.../ Ugasi U,/ upali E!/ Fenjer bele mesečine.“ Pesnik slovo U vezuje za rupu, dubinu, mrak i užas, dok izlaz iz svega vidi u spasonosnom E – fenjeru bele mesečine.

U određenom broju pesama, Radović združuje asonancu sa aliteracijom gde se „njihovo delovanje zasniva na učinku određenih glasova, odnosno zvukova u govoru (...) i tako omogućuju da jezički izraz dobiva na intenzitetu, obogaćujući smislene sadržaje rečenog i posebnim emocionalnim dojmovima“ (Solar, 1984: 66).

Asonantsko-aliteraciona ponavljanja najčešća su u ciklusu pesama *Vukova azbuka*. Pesma o slovu „Č“ (75) to odlično oslikava, stvorena u vidu brzalice: „...„Čaša meda, čabar žuči,/ iza čuke čuma čuči“..., kao i pesma o slovu „B“ (72), gde eksplozivno B odjekuje kao bomba. Sam izgovor ovog dvousnenog suglasnika asocira na prasak prilikom izgovora: „...„Nabubrilo/ da bukne/ kao barut,/ kao bomba/ u bubnu opnu.“...

U pesmi o slovu „Ž“ (72) Radović otvoreno iskazuje naklonost i poštovanje prema suprotnom polu nazivajući sve žene blaženim: „Blažene li su žene/ i sve žensko što živi/ i pruža život iz žiže te srži“...

Pesnik se igra savremenim sredstvima da bi čitaocima upotpunio sliku, odnosno omogućio vizuelizaciju pročitnog. Onomatopeja<sup>5</sup> kao sredstvo podražavanja zvukova iz prirode „veoma snažno deluje i izaziva kod slušaoca i čitaoca jasne, konkretne, žive akustičke predstave i slike“ (Jovanović, 2001: 137). Evidentan primer za to je pesma „Vrabac“ (33).

„Vrabac/ je/ mali/ da/ peva/ zato

cvr-

ku-

će!

<sup>4</sup> Asonanca je ponavljanje istog vokala unutar reda, čime se pojačava zvučna komponenta a s njom i ekspresivnost pesničkog jezika (...). U ponavljanju najviše dolaze do izražaja akcentovani vokali. Ponekad u ponavljanju alterniraju dva različita vokala. Često se asonanca udružuje s aliteracijom (Živković, 1992: 58).

<sup>5</sup> Onomatopeja je tvorba ili upotreba glasovnih skupova kojima se teži reproducirati ili barem imitirati neki prirodni zvuk dajući njegov akustički ekvivalent (Živković, 1992: 546).

Vrabac/ je/ sitan/ da/ skače,/ zato  
ska-  
ku-  
će!“

Pesnik navodi najmlađe čitaoce na prepoznavanje ovog izražajnog sredstva, ali i na njegovu upotrebu.

Podsticaj za onomatopeje može početi od samih glasova koji mogu da zuje, fijuču, mijaju... U pesmi „Mrak“ (28) stvaralac to odlično manifestuje: „Kad on kaže:kvrc/ -ne čuje se ni frrr/ Ni mrrr/ Ni žvrc“.

U pesmi „Obrnuto“ (39) pesnik ukazuje deci na to da od najranijeg detinjstva vladaju ovom stilskom figurom: „Mama rađa decu/ (da mole i plaču,/ da traže i gaču,/ da neće i njaču)“... i dokazuje im da „je igra samo postupak, način da se savremenim sredstvima dođe do neke slike ili mudrosti“ (Radović, 2004: 9).

Radović je ponavljanjem istih reči proširivao semantičko polje reči i isticao njihov značaj za smisao pesme.

Pesnik je veliki značaj poklanjao zvučnim figurama među kojima posebno mesto zauzima anafora<sup>6</sup>.

Karakteristika ovog stilskeg sredstva je da „se javlja kao jednočlana, dvočlana ili višečlana jezička sekvenca, koja se ponavlja na početku više uzastopnih stihova i svojom intonacionom energijom gradi melodijski sklad i gradacijski semantički niz“ (Jovanović, 2001: 244).

Radović je Kohovu<sup>7</sup> ideju o ponavljanju prvih reči u svakom stihu iskoristio u poznatom upustvu „Kako se izmišljaju pesme“ (370). „Lovac u šumu-zec iz šume/ Lovac iz šume-zec u kuću/ Lovac u kuću-zec u lonac“...

Kontrastom koji je ovde izazvao pominjući svaki put lovca na početku stiha i zeca koji beži od sigurne propasti, ironično u lonac, pesnik je probudio znatiželju deteta i dobio reakciju. A to je najbitnije – ne ostaviti ravnodušnog čitaoca.

U pesmi „Rupe“ (371) pesnik takođe potencira početak svakog stiha istom reči: „Rupa na čarapi/ tu stanuje prst./ Rupa na cipeli/ tu stanuje noga./ Rupa na drvetu/ tu živi ptica“...

Sva pesnička ostvarenja koja je Radović ponudio deci kao primer kako stvoriti pesmu su zapravo i prvi susret čitalaca sa anaforam.

Jedna od prezentativnih pesama ovog autora, nezaobilazna i neizostavna u odrastanju i obrazovanju svakog deteta, a očigledan primer za ovu zvučnu figuru je „Plavi zec“ (26): „Ovaj zec/ zna da svira,/ ovaj zec/ zna da plete,/ ovaj zec/ ručak kuva,/ ovaj zec/ kuću mete.“ Sveznajući zec predstavlja oličenje težnji roditelja u vaspitanju deteta. Kao što ne postoji plavi zec, tako je irealno očekivati od deteta da bude sve ono što u detinjstvu nije i ne može biti: svestrano, vredno, poslušno i obrazovano. Stoga je i apsolutno opravdana anafora gde stvaralac stalnim ponavljanjem sintagme plavi zec (ovaj zec) zapravo aludira na „savršeno dete“.

U savremenoj poeziji se dosta retko susrećemo sa epiforom<sup>8</sup> što nije slučaj sa Dušanom Radovićem. Ova figura dikcije uopšte nije neobična u njegovim antologijskim pesmama. Počevši

<sup>6</sup> Anafora – u užem značenju: ponavljanje iste reči odnosno grupe reči na početku više stihova ili strofa u poeziji, odnosno više rečenica ili rečeničnih delova u prozi (Živković, 1992: 21).

<sup>7</sup> Kemet Koh je praktičar koji je krenuo od toga da deca sastavljaju jednu pesmu tako što će svako reći po jedan stih koji je počinjao istim rečima.

od neizostavnog „Plavog zeca“ koji je postao obrazac za stvaranje i izučavanje nonsensne poezije modernog vremena, pesnik se ni najmanje ne ustručava da koristi ovo stilsko sredstvo (27): „Plavi zec/ čudni zec/ jedini na svetu!“

U ciklusu pesama *Sve što raste*, Radović upotrebljava epiforu nekoliko puta. Poesma „Najbolja mama na svetu“ (32) je jedna od najljepših pesama ikada napisanih o majci ukrašena ovim stilskim sredstvom koje posebno ističe semantičku vrednost reči: „Dobra mama,/ lepa mama,/ samo jedna ./ naša mama!“

U „Zdravici“ (32) se epifora proteže na čak polovinu stihova naglašavajući bitnost glagola *rasti*: „Sve što raste/ htelo bi da raste .../ -Neka raste,/ i treba da raste!“ ...

Ponavljjanje reči u poeziji je višeznačno. Nije prisutna ova pojava isključivo zbog zvučnih efekata, već je „ponavljanje složen stilski postupak u kojem redovno pojedina riječ dobiva svaki put novo značenje zbog svog novog odnosa prema prethodnim i prema idućim riječima“ (Solar, 1984: 67).

Radović je to potvrdio i pesmom „Odelo ne čini čoveka“: „Lekar je ČOVEK/ u odelu lekara./ Milicionar je ČOVEK/ u odelu milicionara./ Pop je ČOVEK/ u odelu popa“...

Na ovaj način pesnik potencira reč čovek, skrećući pažnju deci da je biti nosilac moralnih i osnovnih ljudskih vrednosti važnije od bilo kog zanimanja. Milicionar i lekar i pop su, pre svega, ljudi u različitim uniformama, a dete učimo od malena da odelo ne čini čoveka.

Da je vrstan poznavalac zvukovnog efekta koje u pesmama ostvaruje Radović je još jednom pokazao koristeći simpluhu<sup>9</sup>. U ciklusu *Songovi, u pesmi* „Song za TV dramu“ (97) čitaoci uživaju u ujedinjenju dveju figura dikcije: „...Bio je rat,/ bio je rat,/ bio je ratata-ratata-rat!“...

Ponavljjanjem iste reči na početku i kraju stiha naglašava se njihovo značenje. U pesmi „Rat“ (96) autor napominje da bi ova lirska tvorevina trebalo da zvuči kao mala protestna pesma (možda koračnica): „U jednom ratu,/ u jednom ratu,/ u jednom tužnom, strašnom ratu“.

U pesmama ciklusa *Iz fascikli* (125) ova figura se pominje više puta, pominjući iste reči na početku i kraju stiha. Pesnik u svakom narednom proširuje sintagmu: „Jednog dana, dok je padala kiša,/ jednog jesenjeg dana, dok je padala kiša,/ jednog kratkog jesenjeg dana, dok je padala kiša“...

U pesmi „Drvo“ (124) pesnik menja glagol u narednom stihu komparirajući lišće sa ptičjim krilima: „Drvo ima lišće umesto krila./ Drvo maše lišćem kao krilima.“

Bogatstvo i raznovrsnost ponavljanja reči otkriva se u velikom broju primera. Da nije u pitanju samo zvučna, već i snažna integrišuća uloga, pesnik dokazuje primenom anadiploze<sup>10</sup>. U pesmi „Ima jedan čovek“ (99) primenom ove figure pesnik ukazuje na jačinu emocija subjekta: „Ima jedan čovek,/ mnogo voli žene/ voli, voli žene“...

Radović koristi ovu figuru i u pesmama iz ciklusa *Vukova azbuka*, „Č“ (75): „...Iza čuke čuma čuči./ Čuma čuči beči oči“...

<sup>8</sup> Epifora je termin antičke retorike za jednu od figura ponavljanja. Za razliku od anafore ponavljaju se reči na kraju stihova ili rečenica (Živković, 1992: 190).

<sup>9</sup> Simpluha – spletnje, zagrljaj; termin antičke retorike za jednu od figura ponavljanja: spajanje anafore i epifore (Živković, 1992: 775).

<sup>10</sup> Anadiploza se u modernoj stilistici različito definiše, većinom kao posebna pesnička figura ponavljanja u kojoj se poslednja reč (grupa reči) jedne rečenice ili stiha javlja kao početna reč (grupa reči) sledeće rečenice ili stiha. U ovom značenju je jednaka savremenoj upotrebi palilogije (Živković, 1992: 21).

Pesma „Cvet i ptica“ (36) pored ostalih stilskih ukrasa sadrži i anadiplozu: „Cvet je na grani kao ptica./ ptica na nebu kao cvet“.

„Autori se slažu da se reči rimuju bilo po paralelizmu zvukova, bilo po paralelizmu značenja“ (Josifović, 2007: 236).

Radović se nije ustručavao da vrlo često prelazi okvire uobičajenog i podrazumevanog u umetničkom stvaralaštvu. Svestan u potpunosti dečjeg poimanja sveta i njihove inventivnosti i naivnosti, uvek je pružao više od ostalih. „Težeći drukčijem, različitijem i darovitijem, mali čitalac je kreativniji i emotivno superiorniji primalac od svakog drugog“ (Petrović, internet izvor).

Radović je kroz igru budio kreativnost najmlađih shvatajući je kao najdelotvorniji način komunikacije sa čitaocem i razvijajući na taj način kod dece sposobnost izražavanja.

## LITERATURA

- Josifović, D. (2007). „Igre nonsensne poezije za decu“, u: Književnost za decu i *mlade u književnoj kritici I*. Priredili Voja Marjanović i Milutin Đuričković. Aleksinac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Kraljevo: Libro company, 222-240.
- Jovanović, S.(2001). *Poetika Dušana Radovića*. Beograd: Naučna knjiga-komerc.
- Pavlović, M. (2006). „Metodički pristup lirskoj pesmi u mlađim razredima osnovne škole“, *Školski čas srpskog jezika i književnosti*, br. 1, 30-51.
- Petrović, T. internet izvor, [www.rastko.rs/cms/files/books/47fde39a27108](http://www.rastko.rs/cms/files/books/47fde39a27108)
- Radović, D. (1972). *Dokolice*. Novi Sad: Matica srpska.
- Radović, D. (2004). *Antologija srpske poezije za decu* (predgovor). Beograd: SKZ.
- Radović, D. (2006). *Baš svašta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Solar, M. (1981). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Solar, M. (1984). *Teorija književnosti*, IX izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Velek, R., Voren, O. (2004). *Teorija književnosti*. Beograd: Utopija.
- Živković, D.(1992). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.

**Marija Novakovic, M.A.**

### SOUND FIGURE OF THE ANTHOLOGY POEMS BY DUSAN RADOVIC

#### *Summary*

Dusan Radovic is in its distinctive creative ecstasy, only and always adhered partnership with its readership – children. From early childhood he introduces children to the world of games and fantasy, only known to him, an innovative and interactive way, making them that they approached fine art and make it their own. Radovic introduces children to the world related to their perception of reality, using, besides nonsense, games and sound effects.

*Key words:* game, sound effects, figure, diction, song.